
**ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ,
ЛОГІКА І СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА
FILOSOFIJA, PSYCHOLOGIJA,
LOGIKA I SOCILOGIJA PRAWA
PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY,
LOGICS AND SOCIOLOGY OF LAW**

УДК 340.12

V. Desiatnyk

**THE PROBLEM OF THE UNITY
OF THE SCIENTIFIC METHOD**

В.О. Десятник

*кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри цивільного та трудового права, адвокат
Київський університет права
Національної академії наук України*

ПРОБЛЕМА ЄДНОСТІ НАУКОВОГО МЕТОДУ

«Обсмотувати відмінність між природничими та гуманітарними науками давно було модним і вже стало нудним. Метод вирішення проблем, метод припущень і спростувань застосовується й тими, й іншими».

К.Р. Поппер

Постановка проблеми. Пробно висунута автором цієї статті фундаментальна логіко-методологічна концепція критично-правового мислення¹ ґрунтується на одному із впливових напрямків західної філософії науки «критичний розум»². Ця філософія науки дотримується концепції єдності методу природничих і гуманітарних наук; методом науки вважає метод сміливих, зухвалих припущень та винахідливих і рішучих спроб їх спростувати; наголошує, що об'єктивність природничих і гуманітарних наук заснована не на

¹ Див. мою концептуальну статтю «Критично-правове мислення» // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3.

² Засновником філософії науки «критичний розум» є Карл Раймунд Поппер (1902–1994), австро-англійський філософ, один із найвидатніших філософів ХХ ст., логік, методолог, автор всесвітньовідомих праць: «Відкрите суспільство та його вороги», «Злиденність історизму», «Логіка наукового дослідження», «Припущення та спростування», «Об'єктивне знання» та численних інших фундаментальних досліджень із логіки й методології науки – В.Д.

неупередженому стані розуму вчених, а просто на публічному й конкурентному характері наукової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософи В.М. Садовський, Д. Міллер, І.З. Шишков, В.С. Лісовий, Д.П. Сепетий та ін. поділяють погляди філософії науки «критичний розум» щодо проблеми єдності методу природничих і соціальних наук. Р. Циппеліус, знаний у Європі фахівець з філософії права, назвавши метод спроб та усунення помилок методом випробувального мислення, вважає, що на сьогодні він є найуспішнішим методом розумової орієнтації у світі, який застосовується не лише щодо предметів природознавства, але й у розгляді проблем права [1, с. 7]. Акад. М.В. Костицький, відповідно до єдності наукового методу, зазначає, що діалектичне мислення є цілісним ученням про способи організації та побудови теоретичної й практичної діяльності людини, воно є методологією пізнання дійсності, природи, соціуму й мислення [2, с. 7]. Акад. П.М. Рабінович застерігає від «оприродничування» закономірностей праводержавних явищ, тобто спроби їх «виведення» безпосередньо з положень природничих наук, яке називає методологічними аномаліями [3, с. 212–213]. Щодо об'єктивності наук вчений рішуче стверджує та прогнозує, що ніколи не існувало, не існує й не існуватиме методології праводержавознавства, цілком нейтральної у соціально-змістовному аспекті, тобто методології, так би мовити, соціально дистильованої, «очищеної» від впливу на неї загального світогляду, переконань й установок дослідника [3, с. 213]. Акад. М.В. Костицький, заперечуючи цю думку, так само рішуче стверджує, що оволодіння методологією, її принципами, поняттями й категоріями досягає належного рівня тоді, коли методологія стає фрагментом свідомості, щоб застосувати певну методологію в пізнанні, слід про неї багато знати, вміти виробити навички її застосування в конкретному пізнанні та конкретним дослідником [2, с. 7]. Акад. М.І. Козюбра вважає, що в суспільствознавстві, зокрема правознавстві, пошук об'єктивної істини та закономірностей надзвичайно ускладнюється, у соціальному пізнанні обійтися без привнесення в образ об'єкта властивостей суб'єкта практично неможливо, наукове знання має бути позаособистісним, незалежним від світоглядних позицій і моральних ідеалів дослідника [4, с. 111], а здобуті філософією права знання не можуть претендувати на об'єктивність, оскільки вона не існує поза світоглядними установками суб'єктів [4, с. 113].

Метою дослідження є спроба розуміння, пояснення позицій філософії науки «критичний розум» щодо проблеми єдності методу природничих і соціальних наук. Ці позиції разом із антиіндуктивізмом, критерієм науковості теорій, гіпотетичністю наукового знання, його об'єктивністю та зростанням, науковим методом тощо¹ є засадами філософії науки «критичний розум», а отже, й пробно висунутої мною логіко-методологічної концепції критично-правового мислення.

¹ Опис цих методологічних засад див. у моїх статтях, опублікованих: Часопис Київського університету права (2013. – № 4; 2014. – №1–4; 2015. – № 1–4; 2016. – № 1), журнал «Юридична наука». – 2016. – № 3 (57) та Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України (2016. – № 7, 8).

Основні результати дослідження.

1. Походження критичної традиції і методу науки. Критика, критична дискусія щодо міфів для їх свідомого поліпшення винайдена іонійською філософською школою після запровадження в Стародавній Греції письменності. Протягом принаймні чотирьох або п'яти поколінь представники цієї школи в кожному новому поколінні виробляли радикальну ревізію вчень, залишених їм попередніми поколіннями. Врешті-решт в ній встановилося те, що ми могли б назвати науковою традицією, тобто традицією критики, яка проіснувала принаймні п'ять століть, до свого остаточного в'янення пережила кілька серйозних потрясінь. Ця критична традиція сформувалася шляхом освоєння методу критики переказів або успадкованого пояснення та подальшого переходу до нової, покращеної вигадки, яка, у свою чергу, ставала предметом критики. На думку К. Поппера, саме цей метод являє собою метод науки. Його введення, припускає дослідник, було унікальною подією в людській історії. На Заході він припинив своє існування, як тільки діяльність афінських наукових шкіл була пригнічена переможним і нетерпимим християнством, на Сході він протримався трохи довше. В середні віки цей критичний метод лише оплакувати. В епоху Ренесансу він був не стільки знову винайдений, скільки просто запозичений разом із заново відкритою тоді грецькою філософією й грецькою наукою [5, с. 567, 569].

2. Проблема єдності методу природничих і гуманітарних наук. Однією із важливих проблем, яку К. Поппер розглядає в класичній статті «Логіка соціальних наук» (1962 р.), але яка, безумовно, має значно ширше значення, є проблема єдності природничого та гуманітарної знання. К. Поппер з самого початку своєї наукової діяльності підтримував ідею єдності наукового знання. Розвиваючи цю ідею, він висунув концепцію єдності методу соціальних і природничих наук, яка чітко вона викладена в шостій тезі зазначеної статті [6, с. 177–178]: метод соціальних наук, як і метод природничих наук, полягає у спробах запропонувати пробні вирішення тих проблем, з яких почалися наші дослідження. Таким чином, підсумовує К. Поппер, метод науки є метод пробних спроб вирішити наші проблеми за допомогою припущень (або осяянь), контрольованих суворою критикою. Це усвідомлено критичний розвиток методу «проб і помилок». Так звана об'єктивність науки полягає в об'єктивності критичного методу. Це означає передусім, зауважує вчений, що жодна теорія не є недоступною для критики, а також те, що основний засіб логічної критики — логічна суперечність — об'єктивний. Основну ідею, що лежить в основі головної шостої тези, К. Поппер сформулював у сьомій тезі цитованої статті. Напруженість між знанням і незнанням призводить до проблем і до пробних рішень. Однак ця напруженість ніколи не долається, бо виявляється, що наше знання — це завжди тільки пропозиція певних пробних рішень. Таким чином, пише він, саме поняття знання включає в принципі можливість того, що воно може виявитися помилковим й тому — нашим незнанням. І єдиний спосіб виправдати наше знання є лише тимчасовим, бо він полягає в критиці, точніше — в апеляції до того факту, що досі наше пробне рішення витримувало найбільш далекосяжну критику [7, с. 89–90]. Важливою складовою концепції

єдності методу соціальних і природничих наук є позиція філософії науки «критичний розум» щодо об'єктивності науки. Досягнення наукової об'єктивності — це завдання наукового методу, стверджує К. Поппер [8, гл. 23]. Багато років він критикував так звану «соціологію знання», виступаючи головним чином проти думки, що між представниками суспільних і природничих наук, між дослідженням суспільства та дослідженням природи є істотна відмінність з точки зору об'єктивності. Вчений виступав проти тези про те, що в природничих науках легко бути «об'єктивним», а в суспільних науках об'єктивність, якщо й досяжна, то лише для обраних розумів. У своїх запереченнях він підкреслював, що об'єктивність природничих і соціальних наук заснована не на неупередженому стані розуму вчених, а просто на публічному й конкурентному характері наукової діяльності й, таким чином, на певних соціальних аспектах цієї діяльності. Вчені-природознавці за складом свого розуму не більш об'єктивні, ніж представники суспільних наук, й не більше їх схильні до критики. Якщо в природничих науках більше «об'єктивності», то це тому, що існує краща традиція й більш високі стандарти ясності й розумної критики. Багато вчених у Німеччині виховуються як гегельянці, і, на думку К. Поппера, ця традиція згубна для інтелекту й критичної думки. Це — один з тих пунктів, за яким він згоден з К. Марксом, який написав: «У своїй містифікуючій формі діалектика стала німецької модою». В Німеччині вона й зараз у моді [9, с. 318]. К. Поппер також виступив проти спроби оголосити метод розуміння («герменевтики») характерним для гуманітарних наук — ознакою, що дозволяє відрізнити їх від наук природничих. І коли прихильники такого розрізнення таврують подібні йому погляди як «позитивістські» або «сцієнтистські», він, зауважив, що самі вони приймають — неявно та некритично — позитивізм або сцієнтизм як єдину філософію, придатну для природничих наук. Це можна зрозуміти, враховуючи, як багато представників природничих наук приймали цю сцієнтистську філософію. Термін «сцієнтизм» спочатку позначав «рабське слідування методу та мові природничих наук», особливо з боку представників суспільних наук, в цьому розумінні він був введений Ф. Хайєком в його праці «Сцієнтизм та дослідження суспільства», яка пізніше увійшла до його книжки «Контрреволюція науки» (1962 р.). У своїй знаменитій праці «Злиденність історизму» К. Поппер запропонував використовувати його для позначення мавпування перед тим, що багато хто помилково приймає його за метод природничих наук. Ф. Хайєк погоджується з тим, що методи, фактично застосовувані представниками природничих наук, відрізняються від тих, «які більшість з них описує нам ... закликаючи представників інших дисциплін слідувати цим методам» [10, с. 187]. Існує помилковий методологічний підхід натуралізму, або сцієнтизму, пояснює К. Поппер в класичній статті «Логіка соціальних наук», яка проголошує, що соціальним наукам давно пора навчитися у природничих наук того, що таке науковий метод. Цей помилковий натуралізм висуває такі вимоги, як: починайте із спостережень, наприклад, зі збору статистичних даних; потім за допомогою індукції переходьте до узагальнень і до формулювання теорій. (Помилковий методологічний сцієнтизм властивий для української філософії юридичної науки. Акад. М.І. Козюбра пише, що

абсолютизація ролі наукових знань у праві характерна для епохи так званого «сцієнтизму», коли наукова форма сприйняття світу вважалася найдосконалішою [11, с. 23–24].) Передбачається, продовжує К. Поппер, що таким шляхом ви наблизитеся до ідеалу наукової об'єктивності в тій мірі, в якій це взагалі можливо для соціальних наук. При цьому, однак, ви не повинні забувати про те, що досягти об'єктивності в соціальних науках набагато важче (якщо в них її взагалі можна досягти), ніж у природничих. Це відбувається тому, що бути об'єктивним — значить не давати впливати на себе своїм власним ціннісним судженням, тобто (як це називав Макс Вебер) бути «вільним від цінностей». Проте лише в рідкісних випадках представник соціальних наук може звільнитися від системи цінностей свого соціального класу, щоб досягти хоча б обмеженої «свободи від цінностей» та «об'єктивності». Кожна з тез, які К. Поппер приписав цьому помилковому натуралізму, на його думку, абсолютно помилкові: всі вони засновані на неправильному розумінні методів природничих наук, власне кажучи — на міфі, на жаль, занадто широко поширеному та занадто впливовому. Це — міф про індуктивний характер методів природничих наук і про характер об'єктивності в природничих науках [9, с. 301–302]. К. Поппер радить дослідникам гуманітарних наук краще в цьому розбиратися. Обсмоктувати різницю між природничими та гуманітарними науками, каже він, давно було модним та вже стало нудним. Метод вирішення проблем, метод припущень і спростувань застосовується й тими, й іншими [10, с. 188]. Значну увагу проблемі єдності наукового методу К. Поппер приділяє також у знаменитій праці «Злиденність історизму» [12, с. 130–143].

3. Раціональність усіх наук: вчитися на помилках. У передмові до знаменитого твору «Припущення і спростування» (1963 р.) К. Поппер пише, що нариси та лекції, з яких складена ця книжка, являють собою варіації на одну просту тему — варіації тези, яка стверджує, що *ми здатні вчитися на наших помилках*. Вони розробляють теорію знання та його зростання. Це теорія розуму, що приписує раціональній аргументації скромну, але тим не менш важливу роль критики наших часто помилкових спроб вирішити наші проблеми. Це в той же час теорія досвіду, що приписує нашим спостереженнями настільки ж скромну й майже настільки ж важливу роль — роль перевірки, здатної допомогти нам виявити помилки. Незважаючи на те, що вона підкреслює нашу здатність помилятися, тут немає поступки скептицизму, бо вона також підкреслює той факт, що знання здатне зростати й наука може прогресувати — якраз завдяки тому, що ми здатні вчитися на своїх помилках. Наше знання й, зокрема, наукове знання прогресує завдяки невиправданим (й нездатним бути виправданими) очікуванням, здогадам, пробним рішенням наших проблем, завдяки *припущенням*. Ці припущення контролюються критикою, тобто спробами *спростування*, що включають у себе серйозні критичні перевірки. Вони здатні витримати ці перевірки, проте ніколи не можуть отримати позитивного виправдання: їх ніколи не можна визнати ані безумовно істинними, ані навіть «імовірними» (у сенсі обчислення ймовірностей). Критика наших припущень має вирішальне значення: виявляючи помилки, вона дозволяє нам зрозуміти складність тієї проблеми, яку ми намагаємося вирішити. Саме так

ми починаємо більш глибоко усвідомлювати нашу проблему й отримуємо можливість висувати більш зрілі рішення: саме спростування теорії, тобто якогось серйозного пробного рішення нашої проблеми, завжди являє собою крок вперед, що наближує нас до істини. Ось так ми й вчимося на наших помилках. Оскільки ми вчимося на наших помилках, наше знання зростає, хоча ми нічого не знаємо з повною упевненістю. Але тут немає підстав сумніватися в можливостях розуму, бо наше знання здатне зростати. А оскільки ми нічого не можемо знати з достовірністю, тут немає незаперечних авторитетів та немає місця самовдоволенню й марнославству. Ті наші теорії, які виявили високий ступінь стійкості щодо критики та в певний момент часу уявляються нам найкращим наближенням до істини, ніж якісь інші теорії, разом із звітами про їх перевірки можуть вважатися «наукою» певного часу. Жодну з них не можна виправдати в позитивному сенсі, тому істотним є їх критичний і прогресивний характер — той факт, що ми можемо *обгрунтувати* їх здатність вирішувати наші проблеми краще, ніж їхні суперниці, — який і утворює раціональність науки. У цьому, стисло каже К.Поппер, полягає фундаментальна теза, що розвивається в його книзі та яка застосовувана до багатьох галузей — від філософії та історії фізичних і соціальних наук до політичних і соціально-історичних проблем [13, с. 7]. Ми змушені визнати, відзначає К.Поппер у всевітньовідомій праці «Відкрите суспільство і його вороги», що метод соціальних наук не набув ще повною мірою суспільного характеру. Соціальні науки зобов'язані цим частково руйнівному інтелектуальному впливу Аристотеля й Гегеля, а почасти, можливо, й своєї нездатності використовувати соціальні інструменти наукової об'єктивності, тому вони є справді «тотальними ідеологіями». Інакше кажучи, в соціальних науках деякі вчені не здатні говорити спільною мовою й навіть не бажають цього. Однак причина цього — не класовий інтерес, а спосіб виходу з цієї ситуації — не гегелівський діалектичний синтез й не самоаналіз. Єдиний шлях, відкритий перед соціальними науками, полягає в тому, щоб забути словесні перепалки й енергійно взятися за практичні проблеми нашого часу за допомогою теоретичних методів, які в основі своїй одні й ті ж для *всіх* наук. К.Поппер має на увазі метод проб помилок, а також метод висунання гіпотез, які можуть бути перевірені на практиці, й, власне, практичну перевірку таких гіпотез [14, с. 256].

Висновки. Стаття містить переконливі аргументи філософії науки «критичний розум» та інших дослідників на користь концепції єдності методу природничих і гуманітарних наук, яким запропонований метод припущень та спростувань. У рамках фундаментальної логіко-методологічної концепції критично-правового мислення, яка висунута автором цієї статті, метод припущень і спростувань може бути застосованим для розгляду юридичних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Циттеліус Р. Філософія права. Пер. з нім. — К.: Тандем, 2000.— 300 с.
2. Костицький М.В. Про діалектику як методологію юридичної науки // Філософські та методологічні проблеми права. — 2012. — № 1.— С. 3–17.

3. *Рабінович П.* Висновки та рекомендації з актуальної теми // Право України. – 2014. – № 1. – С. 212–213.
4. *Козюбра М.* Співвідношення філософії і загальної теорії права: історія і сучасність // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 1. – С. 107–116.
5. *Поппер К.* Логика и рост научного знания. – М.: Прогресс, 1983. – 604 с.
6. *Садовский В.Н.* Карл Поппер и Россия. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 280 с.
7. *Popper K.* The logic of the social sciences [Electronic resource]. – Access mode: autodidactproject.org/other/positivismustreit/popper_logic_social_sci.pdf.
8. *Popper K.* The Open Society And Its Enemies. – London, 1945. – 755 p.
9. Эволюционная эпистемология и логика социальных наук. Карл Поппер и его критики. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 464 с.
10. *Popper K.R.* On the Theory of Objective Mind / K.R. Popper // Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. – Oxford: Clarendon Press, 1979. – Ch. 4. – P. 153–190.
11. *Козюбра М.* Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості // Право України. – 2014. – № 1. – С. 22–33.
12. *Popper K.R.* The Poverty Of Historicism. – Boston: The Beacon Press, 1957. – 153 p.
13. *Popper K.R.* Conjectures And Refutations. – London, 1963. – 410 p.
14. *Поппер К.* Открытое общество и его враги. Том 2 / Перевод с англ. под общ. ред. В.Н.Садовского. – М., 1992. – 528 с.

REFERENCES

1. *Tsyppelius R.* Filosofia prava. Per. z nim. – K.: Tandem, 2000. – 300 s.
2. *Kostytskyi M.V.* Pro dialektyku yak metodolohiiu yurydychnoi nauky // Filosofski ta metodolohichni problemy prava. – 2012. – № 1. – S. 3–17.
3. *Rabinovych P.* Vysnovky ta rekomendatsii z aktualnoi temy // Pravo Ukrainy. – 2014. – № 1. – S. 212–213.
4. *Koziubra M.* Spivvidnoshennia filosofii i zahalnoi teorii prava: istoriia i suchasnist // Filosofia prava i zahalna teoriia prava. – 2012. – № 1. – S. 107–116.
5. *Popper K.* Logika i rost nauchnogo znaniia. – M.: Progress, 1983. – 604 s.
6. *Sadovskij V.N.* Karl Popper i Rossija. – M.: Jeditorial URSS, 2002. – 280 s.
7. *Popper K.* The logic of the social sciences [Electronic resource]. – Access mode: autodidactproject.org/other/positivismustreit/popper_logic_social_sci.pdf.
8. *Popper K.* The Open Society And Its Enemies. – London, 1945. – 755 p.
9. Jevoljucionnaja jepistemologija i logika social'nyh nauk. Karl Popper i ego kritiki. – M.: Jeditorial URSS, 2000. – 464 s.
10. *Popper K.R.* On the Theory of Objective Mind / K.R. Popper // Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. – Oxford: Clarendon Press, 1979. – Ch. 4. – P. 153–190.
11. *Koziubra M.* Metodolohiia pravoznavstva i metodolohiia prava: spivvidnoshennia poniat ta yikh osoblyvosti // Pravo Ukrainy. – 2014. – № 1. – С. 22–33.
12. *Popper K.R.* The Poverty Of Historicism. – Boston: The Beacon Press, 1957. – 153 p.
13. *Popper K.R.* Conjectures And Refutations. – London, 1963. – 410 p.
14. *Popper K.* Otkrytoe obshhestvo i ego vragi. Tom 2 / Perevod s angl. pod obshh. red. V.N. Sadovskogo. – M., 1992. – 528 с.

Десятник В.О. Проблема єдності наукового методу

Стаття містить переконливі аргументи філософії науки «критичний розум» та інших дослідників на користь концепції єдності методу природничих і гуманітарних наук, яким запропонований науковий метод припущень і спростувань.

Ключові слова: єдність наукового методу, єдність методу природничих і гуманітарних наук, науковий метод припущень і спростувань.

Десятник В.А. Проблема единства научного метода

Статья содержит убедительные аргументы философии науки «критический разум» и других исследователей в пользу концепции единства метода естественных и гуманитарных наук, которым предложен научный метод предположений и опровержений.

Ключевые слова: единство научного метода, единство метода естественных и гуманитарных наук, научный метод предположений и опровержений.

Desiatnyk V. The Problem of the Unity of the Scientific Method

The article contains compelling arguments of philosophy of science 'critical reason' and other researchers in favor of the concept of natural and human sciences method unity, which suggested the scientific method of conjectures and refutations.

Keywords: Unity of Scientific Method; Natural and Human Sciences Method Unity; Scientific Method of Conjectures and Refutations.

Стаття надійшла до редакції 21.07. 2016.